

Obóz jeniecki w Pile 1914 – 1919 i stan jego upamiętnienia

Streszczenie rozprawy doktorskiej

Praca przedstawia okoliczności powstania i funkcjonowania obozu jenieckiego w Pile w latach 1914–1919 oraz dzieje cmentarzy jenieckich od momentu ich założenia w 1914 r. aż do czasów współczesnych tj. do 2021 r. To właśnie w Pile już pod koniec sierpnia 1914 r. założono pierwszy w ówczesnej Prowincji Poznańskiej, a z upływem czasu największy obóz jeniecki dla żołnierzy służących w armiach państw ententy. Za drutami przebywali jeńcy: rosyjscy, francuscy, brytyjscy, belgijscy, włoscy, serbscy, rumuńscy i portugalscy reprezentujący co najmniej kilkanaście narodowości i kilka wyznań.

Rozdział pierwszy o charakterze wprowadzającym w tematykę obozową, prezentuje działalność trzech innych obozów jenieckich istniejących na obszarze Wielkopolski. Wśród nich były obozy dla żołnierzy w Strzałkowie i Szczypiornie i obóz dla oficerów w Rydzynie.

W rozdziale drugim opisano organizację i funkcjonowanie obozu jenieckiego w Pile oraz komand pracy, do których przez cały okres trwania wojny wysyłano więźniów. W podrozdziale pierwszym zajęto się okolicznościami założenia obozu, jego właściwą organizacją i ustaleniem rzeczywistej liczby jeńców przebywających za drutami. Tekst kończy interesujący wątek udziału jeńców pilskiego obozu w powstaniu wielkopolskim. W drugim podrozdziale przedstawiono warunki bytowe za drutami uwzględniając przybycie jeńców do obozu i pierwsze dni pobytu w Pile, zakwaterowanie, wyżywienie, warunki higieniczne i dzień powszedni więźniów w obozie oraz wzajemne relacje pomiędzy żołnierzami armii sprzymierzonych. Podrozdział rozpoczyna przedstawienie warunków i traktowania jeńców w trakcie transportu do Piły. Z kolei drugi podrozdział traktuje o opiece sanitarnej w obozie w fazie jego organizacji, kiedy wybuchły epidemie cholery i tyfusu, w okresie poprawy warunków, kiedy wprowadzono reżim sanitarny i wybudowano dwa szpitale oraz pod koniec wojny, gdy wybuchła epidemia grypy nazywanej hiszpanką. Ten fragment pracy kończy tekst poświęcony tzw. „badaniu szwajcarskiemu”, którego pozytywny wynik oznaczał dla jeńców zgodę na repatriację do ojczyzny lub internowanie w kraju neutralnym. W podrozdziale trzecim została opisana organizacja pracy obozowych biur pocztowych. Przedstawiono przepisy regulujące

obieg pocztowy oraz procedurę cenzurowania listów i paczek, a kończąc ten wątek na podstawie korespondencji jeńców wysyłanych do rodzin, starano się poznać zakres poruszanych spraw i potrzeby osadzonych za drutami. Ostatni podrozdział dotyczy organizacji i funkcjonowania komand pracy zatrudnionych w rolnictwie, przemyśle, rzemiośle.

Rozdział trzeci został poświęcony życiu codziennemu w obozie jenieckim. W czterech podrozdziałach przedstawiono kolejno: życie kulturalne, na które składała się działalność teatrów, orkiestr i bibliotek, życie sportowe, życie religijne oraz okoliczności założenia i funkcjonowania dwóch obozowych gazet: francuskiej „Le Tas de Blagues” i brytyjskiej „The British Times”. W podrozdziale trzecim tej części pracy obszerny jego fragment świadomie poświęcono pastoryzacji przez miejscowych księży jeńców wojennych przebywających w komandach pracy na terenie archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej. Wprawdzie problem ten nie dotyczy ściśle życia codziennego na terenie obozu jenieckiego, ale opieka duszpasterska poza drutami stanowi swego rodzaju kontynuację tej zapewnianej jeńcom przez kapelanów i uznano za zasadne potraktowanie tych obu kwestii jako jedną całość.

Rozdział czwarty poświęcono zasadom obozowej dyscypliny oraz pomocy materialnej i żywnościowej dla jeńców ze strony organizacji krajowych i międzynarodowych. W pierwszych trzech podrozdziałach przedstawiono przepisy prawa międzynarodowego mające zapewnić jeńcom odpowiednie traktowanie w niewoli, rodzaje kar obozowych i ich stosowanie oraz obozowe więzienia. Kolejny podrozdział poświęcono wizytom przedstawicieli państw neutralnych USA i Hiszpanii w obozie i komandach pracy. Reprezentowali oni interesy jeńców brytyjskich i francuskich przyjmując ich skargi i interweniując w tych sprawach u władz niemieckich. W następnym podrozdziale zajęto się przedstawieniem wzajemnych stosunków jeńców wojennych z miejscową ludnością. Ostatni podrozdział dotyczy organizacji, funkcjonowania i podziału zadań komitetów pomocy jeńcom belgijskim, brytyjskim, francuskim i rosyjskim. Najwięcej miejsca poświęcono tutaj przedstawieniu kluczowego zadania komitetów, tj. prowadzenia korespondencji z organizacjami pomocowymi i rozdziału przychodzącej do obozu w paczkach pomocy indywidualnej i zbiorowej dla jeńców wojennych.

W ostatnim piątym rozdziale opisano dzieje trzech cmentarzy jenieckich: nieistniejącego położonego na terenie osiedla Górnego, cholerycznego oraz największego z nich znajdującego się w Pile-Leszku. Tej ostatniej nekropolii z oczywistych względów poświęcono najwięcej miejsca dzieląc jej dzieje na kilka okresów tj.: lata 1914–1918, okres międzywojenny do 1945 r., lata 1945–1998 do momentu największej w historii dewastacji cmentarza oraz okres od 1999 do 2021 r.

Maciej Usowski

Prisoner-of-war camp in Piła 1914-1919 and the state of its commemoration

Summary

The work presents the circumstances of the creation and functioning of the POW camp in Piła in the years 1914-1919 and the history of POW cemeteries from their establishment in 1914 until today, i.e. until 2021. It was in Piła, at the end of August 1914, that the first in the then Poznań Province, and as time passed, the largest prisoner-of-war camp for soldiers serving in the armies of the Entente states was established. Behind the wires there were Russian, French, British, Belgian, Italian, Serbian, Romanian and Portuguese prisoners of war, representing at least a dozen nationalities and several confessions.

The first chapter, introductory to the subject of camps, presents the activities of three other prisoner-of-war camps existing in the Wielkopolska region. Among them were camps for soldiers in Strzałków and Szczypiorno and a camp for officers in Rydzyna.

The second chapter describes the organisation and functioning of the POW camp in Piła and the labour commands to which prisoners were sent throughout the war. Subchapter one deals with the circumstances in which the camp was established, its proper organisation and establishing the actual number of prisoners behind the wires. The text ends with an interesting thread about the participation of the Piła camp prisoners in the Greater Poland Uprising. The second subchapter presents the living conditions behind the barbed wire, including the arrival of the prisoners to the camp and their first days in Piła, accommodation, food, hygienic conditions, prisoners' everyday life in the camp and mutual relations between the allied army soldiers. The subchapter begins with a presentation of the conditions and treatment of prisoners of war during their transport to Piła. In turn, the second subchapter treats of sanitary care in the camp in the phase of its organisation, when cholera and typhus epidemics broke out, in the period of improvement of conditions, when the sanitary regime was introduced and two hospitals were built, and at the end of the war, when the Spanish flu epidemic broke out. This part of the work ends with a text devoted to the so-called "Swiss test", the positive result of which meant that the prisoners could be repatriated to their homeland or interned in a neutral

country. The third subchapter describes the organisation of the camp postal offices. It presents the rules regulating postal circulation and the procedure of censoring letters and parcels, and concludes with the correspondence of POWs sent to their families. The last subsection deals with the organisation and functioning of working parties employed in agriculture, industry, crafts and other branches of the German economy.

The third chapter is devoted to everyday life in the POW camp. Four subchapters present the cultural life, which included the activities of theatres, orchestras and libraries, sports life, religious life and the circumstances of establishing and functioning of two camp newspapers: the French "Le Tas de Blagues" and the British "The British Times". In the third subchapter of this part of the work, an extensive fragment is consciously devoted to the pastoralisation of prisoners of war by local priests in working parties on the territory of the Gniezno and Poznań archdioceses. Although the problem does not strictly concern everyday life in a prisoner-of-war camp, pastoral care outside the barbed wire is a kind of continuation of that provided for prisoners of war by chaplains, and it was considered reasonable to treat these two issues as a whole.

The fourth chapter is devoted to the principles of camp discipline and to material and food aid for prisoners by national and international organisations. The first three subchapters present the provisions of international law designed to ensure the proper treatment of prisoners in captivity, the types of camp punishments and their application, and camp prisons. The next subchapter is devoted to the visits of representatives of neutral countries, the USA and Spain, to the camp and working parties. They represented the interests of the British and French prisoners of war by receiving their complaints and intervening in these matters with the German authorities. The next subsection deals with the presentation of mutual relations between prisoners of war and the local population. The last subchapter deals with the organisation, functioning and division of tasks of the committees for aid to Belgian, British, French and Russian prisoners of war. Most space is devoted here to presenting the key task of the committees, i.e. maintaining correspondence with aid organisations and distributing individual and collective aid for prisoners of war coming to the camp in parcels.

The last, fifth chapter describes the history of three prisoner-of-war cemeteries: the non-existent one located in the Górne estate, the choleric one and the largest one in Piła-Leszków. For obvious reasons, the latter necropolis received the most space by dividing its history into several periods, i.e.: the years 1914-1918, the inter-war period until 1945, the years 1945-1998 until the moment of the greatest devastation of the cemetery in its history and the period from 1999 to 2021.

Małgorzata Usinska